

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ПОЧАТКОВОГО НАВЧАННЯ І ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

УДК 796.011.3

DOI: 10.32626/2309-9763.2019-26-2.203-208

Сергій Бабюк, Тетяна Федірчук
Serhii Babiuk, Tetiana Fedirchuk

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ОСОБИСТІСНО ЗОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

METHODOLOGICAL ASPECTS OF USING PERSONALITY-ORIENTED APPROACH IN PHYSICAL EDUCATION OF JUNIOR PUPILS

У статті висвітлюється проблема формування цілісної особистості молодшого школяра засобами фізичного виховання. Здійснено психолого-педагогічний аналіз проблеми застосування особистісно зорієнтованого підходу у фізичному вихованні молодших школярів. Визначено сутність та зміст поняття “особистісно зорієнтований підхід у фізичному вихованні”.

Ключові слова: *фізичне виховання, особистісно зорієнтоване виховання, фізичний розвиток, рухова підготовленість, особистість молодшого школяра.*

Сучасна педагогічна система особистісно зорієнтованого підходу потребує подальшої розробки в різних напрямках виховного впливу. Особливо актуальною є проблема використання педагогічних інновацій у галузі фізичного виховання, де сучасний освітньо-виховний процес зорієнтований на функціональне виконання вчителем педагогічних обов'язків, і особлива увага зосереджена на зовнішньо-процесуальних рольових діях, а не на особистості учня, його індивідуальності. Для такої ситуації характерним є переважання зовнішніх указівок, а учні виступають об'єктами педагогічних впливів. Водночас, у роботі вчителів фізичної культури спостерігається схематичність, яка базується на механічному запозиченні “передового педагогічного досвіду”, а не на власній педагогічній концепції, зумовленій професійним рівнем методологічної культури.

Актуальною проблемою сучасної педагогічної науки є пошук нових моделей організації навчально-виховного процесу в школі, спрямованих на гуманізацію навчання й активізацію навчально-пізнавальної діяльності учнів, що забезпечить інтенсивне оволодіння комплексом знань, умінь і навичок та сприятиме гармонійному розвитку особистості. Такою моделлю є особистісно зорієнтований педагогічний процес, який базується на гуманістичних напрямках філософії, психології та педагогіки і передбачає сприйняття кожного вихованця як унікальної особистості, як суб'єкта навчально-виховного процесу (І. Бех, О. Бондаревська, І. Зязюн, О. Савченко, Г. Селевко, І. Якиманська та ін.). Психологічним підґрунтям гуманістичного напрямку педагогічної науки є теорії зарубіжних і вітчизняних учених (А. Адлер, Г. Олпорт, К. Роджерс, А. Маслоу, Л. Виготський, Д. Ельконін, В. Давидов, Г. Костюк, С. Рубінштейн та ін.).

Загальноприйнятим є визначення фізичного виховання як “...соціально-педагогічного процесу цілеспрямованого на зміцнення здоров'я й загартування організму, гармонійний розвиток форм, функцій і фізичних можливостей людини, формування життєво важливих

рухових навичок та умінь” [8, с. 34]. Підтримуючи думку вітчизняних учених (М. Арєф’єв, Г. Єдинак, О. Дубогай, Л. Волков, О. Матвєєв, Б. Шиян та ін.), розглядаємо фізичне виховання як комплексне поняття, яке не обмежується розвитком фізичних здібностей, а органічно включає в себе й особистісну характеристику людини, її духовні, фізичні і ціннісно-мотиваційні якості. Забезпечення фізичної і духовної досконалості на всіх вікових етапах розвитку дитини можливе через системне розв’язання педагогічних і соціальних проблем, тобто розуміння і реалізацію цих важливих завдань у діалектичній єдності. Критерієм їх усвідомлення служить реальна практика, яка проявляється у різних видах і формах діяльності: педагогічній, сімейній, громадській, фізкультурно-оздоровчій, рекреаційній тощо.

Раціональне співвідношення розумового і фізичного виховання, особливо в дитячому віці, вважалося одним із найважливіших принципів у розробленій ним системі шкільної освіти. Вчений уважав, що “...будь-яка одноманітна діяльність втомлює, пригнічує молоду людину і вбиває в неї самостійність. Необхідно, щоб розумове і фізичне виховання йшли паралельно, інакше ми порушимо правильний хід розвитку в тих органах, які залишаються без вправи” [5, с. 9]. П. Лєсгафт прагнув обґрунтувати систему фізичного виховання відповідно до фізіологічних закономірностей і вікових особливостей дітей, що послужило підставою для формування педагогічних принципів послідовності, поступовості, гармонійності фізичного розвитку. Він вважав, що до учнів у процесі фізичного виховання треба підходити як до особистостей, що прагнуть до самовдосконалення. Висуваючи основні завдання освіти, які передбачають вироблення в особистості свідомого відношення до своїх дій, П. Лєсгафт прагнув розвинути в дитині бажання самовдосконалення шляхом поступового наближення до ідеалу [5, с. 129-132].

Разом з тим, паралельно продовжуються педагогічні дослідження і впровадження ідей гуманістичної психолого-педагогічної науки в сферу фізичного виховання. Під час фізичної діяльності духовні якості активізуються через засвоєння спеціальних знань, створення особистісно розвивальних ситуацій та свідоме ставлення дитини до певної діяльності. Джерелом духовних сил дитини є відчуття життєрадісності, бадьорості, невтомлюваності, чому сприяє розвиток витривалості та сили, виховання почуття краси рухів, гармонійності природи. На думку В. Сухомлинського, найбільш раціональними шляхами удосконалення особистості повинні стати ефективні засоби і методи духовного виховання, нові знання про використання фізичних і психологічних можливостей організму у сфері фізичної культури [7, с. 204].

Необхідність розробки проблем особистісно зорієнтованого фізичного виховання детермінується змінами у парадигмі під час розбудови національної школи України, сучасними досягненнями психолого-педагогічної і методичної науки та досвідом роботи вчителів-новаторів, здобутками використання диференційованого та індивідуального підходу у навчально-виховному процесі, недостатнім рівнем здоров’я та фізичної підготовки учнів тощо.

Проблемі особистісно зорієнтованого фізичного виховання, тобто виховання, яке орієнтується на кожного учня і шукає шлях, яким чином розвинути прагнення школяра до самоудосконалення, гармонійного фізичного розвитку – приділили увагу у своїх дослідженнях О. Дубогай, О. Козленко, Ю. Копилов, О. Матвєєв, В. Столітенко, Н. Фролова, В. Якимович та ін. Особливість особистісно зорієнтованого фізичного виховання полягає в підвищенні уваги й удосконаленні інтелектуального, психологічного та фізичного розвитку кожної дитини засобами фізичної культури.

Методологічною основою особистісно зорієнтованого фізичного виховання є положення О. Дубогай щодо вдосконалення дитини відповідно до її конституційно-типологічних, психофізіологічних і соціальних особливостей росту і розвитку [4, с. 32-33]. На думку автора, особистісно зорієнтоване фізичне виховання ставить за мету підтримку і розвиток природних властивостей школяра, особливо його здоров’я, індивідуальних психофізіологічних та рухових можливостей, допомогу в становленні його соціальності, культурної ідентифікації, самоудосконалення фізичного стану організму.

Вивчаючи особливості фізіологічного і фізичного розвитку дітей 6-10 років, учені відмічають, що саме в цьому віці закладається фундамент подальшого фізичного розвитку, формуються основні уміння і навички. З фізіологічної точки зору, цей віковий період відносно спокійний, ріст і функціональний розвиток нервової, дихальної і серцево-судинної систем триває досить рівномірно.

Розглядаємо особистісно зорієнтований підхід у фізичному вихованні молодших школярів як освітньо-виховний процес, що дає змогу кожному вихованцю усвідомити себе особистістю, відповідальним суб'єктом власного фізичного і духовного розвитку, і, спираючись на свої природні здібності, за допомогою різноманітних фізичних вправ самовиразитися, досягти успіху у навчальній і фізкультурній діяльності [3, с. 18-23]. Таке визначення дає більш точне та ємне уявлення про особистісно зорієнтований підхід, орієнтує у визначенні цілісної системи реалізації даного підходу у процесі фізичного виховання, який спрямований на формування та розвиток гармонійної особистості.

Визначимо основні компоненти системи реалізації особистісно зорієнтованого підходу у фізичному вихованні молодших школярів, а також етапи її функціонування.

На першому пропедевтичному етапі необхідно визначити основну ціль особистісно зорієнтованого підходу, яка полягає у формуванні цілісної особистості учнів закладів загальної середньої освіти засобами фізичної культури.

Виходячи з вищевикладеного, можна визначити завдання особистісно зорієнтованого підходу у фізичному вихованні молодших школярів:

- урахування та розвиток індивідуальних фізичних, пізнавальних і творчих здібностей кожної дитини;
- своєчасне виявлення, ініціювання, використання індивідуального досвіду учня, виховання потреби у самовдосконаленні та саморозвитку особистості;
- формування індивідуального стилю рухової діяльності кожного школяра, яка зорієнтована на його потенційні можливості, на задоволення особистісних потреб і соціальних запитів;
- виховання соціально значущих моральних та індивідуально-психологічних якостей особистості [1, с. 45-47].

Для ефективного вирішення завдань особистісно зорієнтованого фізичного виховання виокремимо такі оптимальні умови:

- визначення цілей діяльності згідно з наявним рівнем психофізичного розвитку кожної дитини;
- урахування моральних і духовних цінностей, які сприятимуть саморозвитку і самореалізації особистості;
- культивування цінностей здорового і гармонійно розвинутого тіла у взаємозв'язку з високим рівнем інтелектуального розвитку і розумової працездатності;
- надання можливості вільного вибору засобів фізичної культури певної спрямованості для оптимального фізичного розвитку особистості учня в залежності від цільової детермінації.

Окрім цілей і завдань важливо визначити основні методичні принципи реалізації особистісно зорієнтованого підходу у фізичному вихованні молодших школярів:

- принцип суб'єктності відносин у процесі фізичного виховання передбачає поступове перетворення учня з об'єкта ("вчися у вчителя") в суб'єкт ("учися бути вчителем") діяльності. Зміну статусу школяра в системі педагогічної взаємодії;
- диференціація об'єму, інтенсивності та спрямованості навантажень в залежності від рівня психофізичних можливостей і стану здоров'я учнів забезпечить підвищення розумової і фізичної працездатності під час організованих форм навчання і фізичного виховання;
- принцип індивідуалізації режимів рухової життєдіяльності відповідно до особистісного розвитку кожної дитини передбачає систематичні знання про дитину, стан її здоров'я, фізичний та емоційний розвиток і здатність до пізнання, за допомогою чого можливим

стає узгодження стадій розвитку особистості, своєчасного визначення сильних сторін та потреб кожної дитини відповідно до вимог навчальної діяльності [3, с. 26-27];

- інтеграція пізнавальної та рухової діяльності на загальноосвітніх уроках передбачає розвиток і прояв пізнавальних процесів дитини, таких як уявлення, мислення і сприйняття не ізольовано, а в контексті з руховим розвитком [6, с. 8];
- гармонійність формування і розвитку духовних і фізичних здібностей, а також особистісних психологічних якостей молодших школярів.

Етап діагностування включає в себе: визначення індексу фізичного розвитку на основі антропометричних даних, експрес-оцінювання психофізіологічного стану кожного учня, тестування рухової підготовленості дітей до навчання, визначення індивідуального рухового віку і ступеня його відповідності календарному віку молодших школярів, визначення рівнів психофізичних можливостей учнів початкових класів, як комплексного показника, на основі вищезазначених параметрів.

Організаційний етап включає вибір і впровадження у фізичне виховання молодших школярів різноманітних методів, засобів рухової діяльності і форм організації занять.

На основі використання особистісно зорієнтованого підходу у фізичному вихованні актуальним стає визначення таких методів рухової діяльності, які допоможуть кожній дитині відчути особистий успіх і стимулюватимуть до подальшого докладання певних зусиль щодо активізації своїх здібностей. З огляду на особливості психофізіологічного і фізичного розвитку молодших школярів, а також враховуючи основні положення теорії фізичного виховання, обрано провідні методи діяльності в межах особистісно зорієнтованого підходу – ігровий і змагальний.

Через ігрову діяльність дитина легше входить у світ знань і рухів, швидше оволодіває духовними цінностями. Так само як і змагальна діяльність, ігри допомагають школярам відчути радість від реалізації своїх фізичних і розумових сил, стимулюють творчу активність, самостійність, ініціативу тощо [2, с. 109-110]. На нашу думку, такі методи діяльності допомагають на практиці реалізувати провідні принципи особистісно зорієнтованого фізичного виховання.

Основні форми організації занять, які обиралися для реалізації особистісно зорієнтованого підходу – це ті, що застосовуються традиційно, але не всіма вчителями початкової школи і, особливо, в малих містах: ранкова гімнастика до занять, уроки фізичної культури, фізкультурні хвилинки, рухливі перерви, туристські подорожі, фізкультурні свята, змагання. Додатково застосовували дидактичні і рухливі ігри на загальноосвітніх уроках та пропонували індивідуальні домашні завдання з фізичної культури, спираючись на індивідуальний профіль рухової підготовленості кожного учня.

Стимульовально-мотиваційний етап включає: мотивацію вчителя на наступну діяльність, формування позитивної установки на зміну об'єктного на суб'єктний підхід до вихованців; орієнтацію учнів на саморозвиток і самореалізацію особистості за допомогою занять фізичною культурою; постановку особистісно значимих орієнтирів фізкультурно-розвивальної діяльності, як основних стимулів самовдосконалення; різноманітні прийоми заохочення.

Для того, щоб дитина свідомо й активно включалась у певну фізкультурну діяльність, виступала в ній як суб'єкт, вона повинна усвідомлювати особистісно значиму мету цієї діяльності. Це означає, що для залучення особистості школяра до процесу фізичного вдосконалення, необхідно, перш за все, аргументовано переконати дитину в певній значимості цих занять для її індивідуального здоров'я, самоствердження, майбутнього життя тощо.

Своєрідними орієнтирами особистісного розвитку можуть бути як нормативи обов'язкового державного тестування фізичних якостей, так і визначення індивідуального профілю рухової підготовленості до навчання, а також норм постави, належної ваги тіла, експрес-оцінка психофізіологічного стану дитини тощо.

У наш час у закладах загальної середньої освіти учнів заздалегідь не знайомлять із можливими орієнтирами індивідуального фізичного розвитку, не доводять у повній мірі необхідні

вимоги і реальні шляхи одержання методичної допомоги, не дають повного арсеналу можливих засобів і способів досягнення фізичного вдосконалення. Тому, крім усвідомлення мети, учні повинні бути добре обізнаними з нормами фізичного розвитку та його компонентами в динаміці індивідуального росту і розвитку (в контексті окремого уроку, семестру, навчального року і подальшого життя).

Нормативи фізичного виховання позначають крайню межу домагань, однак діапазон цих вимог повинен бути досить вільним. Не всі діти можуть досягти належних результатів у кожному виді фізкультурної діяльності, але, навіть, будь-яке досягнення і зрушення у бік поліпшення результату потребують позитивної оцінки, підтримки та заохочення з боку вчителів, батьків та однолітків.

До прийомів заохочення відносимо: позитивні записи у щоденнику, фотографування переможців окремих тестових вправ для класної газети, участь у змаганнях різного рангу, святах “Краси і здоров’я”, словесні заохочення, похвала з боку вчителів, батьків і однолітків; виставлення позитивних оцінок не лише за кінцевий результат, а і за позитивні зрушення у фізичному розвитку, руховій підготовленості, за ініціативу, активність, красу рухів, тобто за сам процес самовдосконалення школярів.

Етап контрольно-оцінний реалізується через: залучення учнів до контролю за рівнем розвитку фізичних якостей (парні й групові форми взаємоконтролю, самоконтроль, складання номограм фізичної і рухової підготовленості у “Щоденнику зміцнення здоров’я” кожної чверті, заповнення разом з батьками “Паспорту здоров’я” щомісячно), участь учнів у визначенні недоліків фізичного розвитку, постави, (взаємо- і самоаналіз); надання учням можливості самостійно чи за допомогою батьків порівнювати отриманий ними результат із критеріями еталону, які були визначені за мету самовдосконалення, визначення змін у розвитку пізнавальних здібностей (за допомогою порівняння оцінок із загальноосвітніх предметів), оцінку креативного розвитку особистості за допомогою оцінок з малювання і співів, участі у виставках дитячої творчості і художньої самодіяльності та проявах фантазії і винахідливості, незалежне експертне оцінювання вчителями і батьками змін морального та індивідуально-психологічного розвитку дитини.

Особистісно зорієнтований підхід у фізичному вихованні:

- розкриває та актуалізує внутрішні резерви здоров’я, психофізичні можливості та духовні цінності особистості;
- передбачає ставлення до дитини як до свідомого суб’єкта навчальної і фізкультурної діяльності, здатного створити власну систему цінностей;
- реалізується через діяльність, яка передбачає культивування цінностей здорового і гармонійно розвинутого тіла у взаємозв’язку з високим рівнем інтелектуального розвитку і розумової працездатності;
- надає можливість вільного вибору засобів фізичної культури певної спрямованості для оптимального психофізичного розвитку особистості учня в залежності від цільової детермінації;
- сприяє успішній соціалізації молодшого школяра в освітньому просторі.

Отже, оптимальним способом реалізації особистісно зорієнтованого підходу у фізичному вихованні є необхідність зробити її сферою самоствердження особистості дитини, її соціалізації засобами фізичної культури і спорту.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Інваріанти особистісно орієнтованого підходу до виховання дитини // Початкова школа. 2001. № 2. С.3-8.
2. Ведмеденко Б.Ф. Виховання в учнів звички займатися фізкультурою і спортом // Педагогіка і психологія. 1995. № 1. С.109-113.

3. Вільчковський Е.С., Козленко М.П., Цвек С.Ф. Система фізичного виховання молодших школярів : навч.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1998. 232 с.
4. Дубогай О.Д. Особистісно-орієнтовані підходи у фізичному вихованні школяра // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. "Фізична культура, спорт та здоров'я нації". Вінниця, 1998. С. 32-36.
5. Лесгафт П.Ф. Руководство по физическому образованию детей школьного возраста / Избр. пед. соч. Москва : Изд-во АПН РСФСР, 1952. Т.2. 336 с.
6. Савченко А.Я. Формирование познавательной самостоятельности младших школьников : автореф. дис... д-ра пед. наук. Киев, 1983. 37 с.
7. Сухомлинський В.А. Проблема виховання всесторонне розвитої особистості : В 5 т. Київ : Рад. школа, 1979. Т.1. 214 с.
8. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 2001. Ч.1. 272 с.

The article deals with the problem of forming junior pupil's whole personality by means of physical education. The author has made psychological and pedagogical analysis of the problem of applying a personality-oriented approach in junior pupils' physical education. The essence and content of the concept "personality-oriented approach in physical education" are determined.

Modern pedagogical system of personality-oriented approach requires further development in various directions of educational influence. The problem of use of pedagogical innovations in the field of physical education is of great importance, as current educational process is oriented on the teacher's functional responsibilities, and special attention is focused on external procedural role actions, but not on the personality of the pupil and his individuality.

The methodological basis of personality-oriented physical education is the principle of the child's perfecting in accordance with his / her constitutional-typological, psycho-physiological and social peculiarities of growth and development. Personality-oriented approach in physical education of junior pupils is considered as an educational process, which gives each pupil the opportunity to realize oneself as a personality, responsible subject of one's own physical and spiritual development; and, based on one's natural abilities with the help of various physical exercises to express oneself and reach success in educational and sports activities.

The basic components of the system of realization of personality-oriented approach in physical education of junior pupils, as well as the stages of its functioning are determined: propaedeutic, diagnostic, organizational, stimulating and motivational.

For effective solution of the tasks of personality-oriented physical education, a set of optimal conditions and basic methodological principles of the implementation of a personally-oriented approach in junior pupils' physical education are determined.

The conclusion is made that the optimal way to implement a personality-oriented approach in physical education is the need to make it a sphere of self-affirmation of the child's personality, and his / her socialization by means of physical training and sports.

Key words: *physical education, personality-oriented education, physical development, motor preparation, personality of junior pupil.*